

КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА ДЕМОГРАФСКИХ И ИДЕНТИТЕТСКИХ СВОЈСТАВА РУМУНА И ВЛАХА У СРБИЈИ¹

Права, положај и очување националног идентитета Румуна и Влаха у Србији од суштинског су значаја за билатералне односе Србије и Румуније, али и за напредак Србије у процесу придруживања Европској унији. За потпуно остварење мањинских права и слобода потребна су адекватна законска решења и њихова ефикасна имплементација, што ствара претпоставке за успешан демографски, економски и културни развој националних мањина и ефикасно интеграције у друштвену заједницу, али уз очување њихових етничких, верских и културних особености. У том контексту, у овом истраживању компаративном анализом сагледан је демографски развој припадника румунске и влашке националне мањине, а затим и кључне детерминанте националног идентитета (језик, религија, порекло и обичаји) Румуна и Влаха у Србији.

Кључне речи: Румуни, Власи, демографски развој, национални идентитет, порекло, језик, религија, обичаји

* nadaraduski@gmail.com

¹ Рад је реализован у оквиру научног пројекта који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

У стабилним дипломатским билатералним односима Србије и Румуније, успостављеним након признања Србије на Берлинском конгресу 1878. године, посебно место заузимају положај и заштита права националних мањина, њихов демографски развој и очување етнокултурног идентитета. Решавање мањинских питања и добри регионални односи од суштинског су значаја за мир на Балкану и даљи економски и политички просперитет сваке државе. Притом, за потпуно остварење права и слобода националних мањина потребна су адекватна законска решења и њихова ефикасна имплементација, што омогућава успешно интегрисање припадника мањина у ширу друштвену заједницу, али уз очување њихових етничких, верских и културних особености. Србија је ратификовала најважније међународне документе који се тичу заштите права националних мањина и донела велики број националних закона који чине добар оквир за унапређење положаја мањина и заштиту етничког идентитета, са циљем њихове што боље и ефикасније имплементације у пракси.

ДЕМОГРАФСКА СЛИКА РУМУНСКЕ И ВЛАШКЕ НАЦИОНАЛНЕ МАЊИНЕ У СРБИЈИ – СЛИЧНОСТИ И РАЗЛИКЕ

У свакој вишенационалној и мултикултуралној држави бројност и територијална дистрибуција мањина представљају важне демографске индикаторе који су често кључни за реализацију основних људских и мањинских права. У Србији живе бројне националне мањине које се разликују по историјском и политичком развоју, језику и писму, религији, традицији и другим етнокултурним карактеристикама, као и по демографским трендовима, броју и регионалној дистрибуцији становништва².

По попису из 2011. године, припадници румунске националне мањине броје 29,3 хиљаде (0,4%), што је у односу на ранији попис (2002) смањење за 5,3 хиљаде. Истовремено, укупан број Влаха у Србији, по последњем попису, јесте 35,3 хиљаде (0,5%), и такође је

² Последњи попис из 2011. године показује да у Републици Србији (без КиМ), од укупно 7,2 милиона становника, Срби као већински народ броје 6,0 милиона или 83,3%, а бројчано најрелевантније националне мањине јесу: Мађари (253,9 хиљада или 3,5%), Роми (147,6 хиљада или 2,1%) и Бошњаци (145,3 хиљаде или 2,0%), док остали партиципирају са испод 1% (Хрвати, Црногорци, Власи, Румуни, Македонци и други) (Републички завод за статистику, 2012).

мањи него на претходном попису (40,1 хиљада). У оба случаја разлози се крију у неповољним трендовима природног кретања становништва и миграцијама. Дакле, број и учешће Румуна и Влаха у укупној популацији Србије приближно су исти, као и смањење у последњем међупописном раздобљу (за око 5 хиљада) (табела 1).

Хронолошки посматрано, у пописима од 1948. године до данас, број и удео Румуна континуирано је опадао и за посматраних шест деценија преполовљен је. Разлог лежи првенствено у негативном природном прираштају и убрзаном процесу демографског старења румунског становништва, али и у миграционим кретањима. Истовремено, укупан број и учешће Влаха варира од пописа до пописа, па су тако у последњем међупописном раздобљу (2002–2011) једино они (поред Рома) забележили више него двоструко повећање бројности и удела, што је резултат првенствено промене приликом декларисања о националној припадности, односно изјашњавања за свој етнос³. Познато је да сваки попис представља огледало актуелних политичких прилика које утичу на изјашњавање и трајну или привремену етничку алтернацију, па су, у складу с тим, атипичне и чак демографски нелогичне варијације у бројности Влаха резултат честих промена приликом националног декларисања (Радушки, 2013: 19)⁴. Томе доприносе и етнички хетерогени бракови који заузимају посебно место у оквиру различитих етногенетских процеса, а степен етничке хетерогамиије код Влаха врло је висок. Укрштање и мешање становништва доводи до биолошког, психолошког и културног изједначавања, симбиозе и стварања специфичног етничког амалгама (Влаховић, 1967: 88).

³ Према пописној методологији, национална припадност је субјективно обележје, што значи да свако лице има право, Уставом загарантовано, да се слободно (не) изјасни о својој националној припадности, при чему никакви документи нису потребни као доказ.

⁴ Нелогичним демографским променама (нагли пад или пораст) није поклањана довољна пажња у статистичким извештајима, нити су спровођена додатна контролна истраживања. Статистика није показала одговарајући интерес за стручне расправе и решавање овог проблема, првенствено због идејно-политичке обојености питања о националној припадности (Станковић, 1995: 13).

Табела 1. Румуни и Власи у Републици Србији, 1948–2011.

Година пописа	Укупно становника	Румуни		Власи	
		Број	%	Број	%
1948	6.527.966	63.110	0,97	93.440	1,43
1953	6.979.154	59.705	0,86	28.047	0,40
1961	7.642.227	59.505	0,78	1.368	0,02
1971	8.446.591	57.419	0,68	14.724	0,17
1981	9.313.676	53.693	0,58	25.596	0,27
1991	7.822.795	42.316	0,54	17.804	0,23
2002	7.498.001	34.576	0,46	40.054	0,53
2011	7.186.862	29.332	0,41	35.330	0,49

Извор: Обрада аутора на основу књига пописа становништва за одговарајуће године, Републички завод за статистику, Београд.

Напомена: Подаци за период 1991–2011. односе се на Србију без Косова и Метохије.

Посматрано са аспекта просторног размештаја, припадници румунске националне мањине у Србији претежно живе у пограничним подручјима Војводине (Банат), док су Власи претежно настани у источној Србији (Браничевски, Зајечарски и Борски округ)⁵. Сличност у територијалном размештају румунске и влашке мањине јесте у изразитој концентрисаности, посебно Влаха, којих 93% живе у региону источне и јужне Србије (чине 2,1% становништва овог региона), док 87% укупног броја Румуна насељава регион Војводине (партиципирају са 1,3% у овом региону).

У погледу демографског развоја, румунска мањина дели судбину већинског народа, а то су низак наталитет, висок морталитет због старе старосне структуре и последично негативан природни прираштај, који, удружен са негативним стопама миграционог салда,

⁵ Детаљније гледано, Румуне у Србији одликује висока концентрисаност у региону Војводине, где их живи 25,4 хиљаде, а најбројнији су у општини Алибунар (4870 или 25%) и Вршац (5420 или 10,4%), као и на територији града Панчева (3173), уз значајнији процентуални удео и у општинама Житиште (8,4%), Пландиште (6,9%), Ковачица (6,1%) и Бела Црква (4,9%). Влашка национална мањина бројчано је најзаступљенија у Бору (6701 или 13,8%) и Петровцу на Млави (4609 или 14,7%), а највеће процентуално учешће има у општинама Бољевац (25,8%), Кучево (25,3%), Жагубица (22,1%), Мајданпек (13,1%), Неготин (6,9%) и Зајечар (4,5%). У ових осам општина живи 85% укупног броја Влаха Србије (Републички завод за статистику, 2012).

има за резултат брзу депопулацију становништва. Припаднике румунске мањине одликује висока просечна старост (44,6 година), удео лица преко 65 година (20%) двоструко је већи од удела лица млађих од 15 година (11%), што указује на дубоку демографску старост (табела 2). С друге стране, просечна старост Влаха износи чак 51,3 године (удео старачких домаћинстава је преко једне четвртине), а старосну структуру одликује три пута више старих (31%) него младих (9%), с тим да је на депопулацију Влаха, поред негативног прираштаја и интензивног процеса старења, у великој мери утицала и миграциона компонента⁶. Дакле, и код Румуна и код Влаха, главни проблем налази се у сфери биолошких фактора, док социо-економски фактори, уз мања или већа одступања, делују исто као и код укупне популације, због чега само озбиљније решавање проблема недовољне репродукције и исељавања у иностранство може обезбедити даљи просперитет румунске и влашке националне мањине у Србији.

Табела 2. Изабрани демографски показатељи, попис 2011

	Република Србија (просек)	Румуни	Власи
Просечна старост (год.)	42,2	44,6	51,3
Индекс старења	1,2	1,7	3,5
Стопа неписмености (%)	2,0	3,2	6,1
Удео високообразованих (%)	10,6	7,5	1,8
Стопа незапослености (%)	22,4	23,6	12,6
Удео старачких домаћинстава (%)	17,5	21,3	25,7
Удео самачких домаћинстава (%)	22,0	23,3	24,9

Извор: Обрада аутора на основу пописних података из: Ђурић и други, 2014, 147.

Када је реч о основним социодемографским структурама, у образовном саставу припадника румунске мањине доминирају готово подједнако лица са завршеном основном школом (32%) и сред-

⁶ Од средине шездесетих почињу емиграције на привремени рад у иностранство, а још интензивније деведесетих, у време економске кризе. У укупној емигрантској популацији која је после 2002. године напустила земљу, Власи партиципирају са процентуалним уделом (1,65%), који је знатно већи од удела Влаха у укупном становништву Србије (0,49%). Из података о структури домаћинстава према изворима прихода, види се да је код Влаха (који имају традиционално велики број лица на раду ван земље) врло висок удео (40%) домаћинстава издржаваних из иностранства (Ђурић и други, 2014: 146).

њошколским образовањем (30%), удео факултетски образованих је 7,5%, док је удео неписмених лица нешто изнад републичког просека. Економски активно становништво чини 35,5%, док у оквиру неактивних лица око једну петину чине пензионери, а преко једне трећине издржавана лица (домаћице, деца, ђаци и други). Код Влаха, што се тиче образовне структуре, највише је лица без школе и са непотпуном основном школом (43,5%), док је удео факултетски образованих врло низак (1,8%). Неписмених је двоструко више него код Румуна, а троструко у односу на републички просек (табела 2). С друге стране, 36,9% укупне влашке популације чини економски активно становништво, а у оквиру неактивних трећину чине пензионери, готово четвртина су издржавана лица, док је стопа незапослености двоструко мања него код Румуна. Иако су економске структуре претрпеле битне промене у протеклом периоду, Румуни и Власи и данас су традиционално везани за аграрну делатност, тако да је од свих националних заједница у Србији највећи удео домаћинства са приходима од пољопривреде присутан управо код румунске (8,9%) и влашке (7,3%), што је око три пута више од републичког просека (Ђурић и други, 2014: 144). Може се закључити да образовна структура, заједно са старосном, у великој мери одређује и економски потенцијал румунске и влашке националне мањине.

Етничко декларисање припадника мањинских заједница у великој мери се поклапа са изјашњавањем о матерњем језику, што јесте случај са румунском, али није и са влашком националном заједницом, код које је присутан одређени степен алтерофоније. Имајући у виду да је због критеријума субјективности национална припадност променљива категорија, матерњи језик је често поузданији и објективнији индикатор етничког порекла. Генерално, степен алтерофоније већи је код малобројнијих националности, просторно дисперзивних, али и код оних које су већ дуго флотантне о питању националне припадности (као код Влаха). Све то указује на сложеност и испреплетаност етногенетских процеса, али и да је, генерално, интеграција јача по националном опредељењу него по матерњем језику (Спасовски 1994: 16; Петровић 1994: 27; Радушки 2021: 263)⁷.

⁷ Иначе, алтерофонија је, посматрано по полу, знатно присутнија код жена него код мушкараца, што указује да у етнички мешовитим браковима жене чешће мењају националност наводећи националну припадност мужа као своју, док је то ређи случај код матерњег језика.

Очување, унапређење и службена употреба матерњег језика и писма, као најважније компоненте националног идентитета, од круцијалног је значаја за сваки народ. По попису из 2011. године, 29 хиљада припадника румунске мањине декларисало се за свој матерњи језик, што указује на високу коинциденцију националне припадности и матерњег језика, односно релативно низак степен алтерофоније (свега 10% Румуна се определило за неки други језик, најчешће српски)⁸. Данас је на основу Закона о службеној употреби језика и писама националних мањина, румунски језик у службеној употреби у десет општина Србије. Код Влаха, матерњи језик често је прецизнији показатељ бројности и популационе динамике него изјашњавање о националној припадности, што показују и досадашњи пописи у којима су се Власи најчешће декларисали за влашки језик, али за српску националност⁹. Временом, иако је број лица са влашким матерњим језиком и даље већи него укупан број Влаха, то је у мањем раскораку, што указује на њихово све чешће опредељивање за свој етнос. Последњи попис (2011) указује на подударност ова два етничка обележја (82,1% се изјаснило за влашки), али и да се готово петина Влаха декларисала за други језик (српски), док румунски, упркос великој сличности, не доживљавају као свој матерњи језик (Републички завод за статистику, 2013).

Поред језика, важна детерминанта етнонационалног идентитета јесте и религија. Припадници румунске мањине изјаснили су се већином као православци (84%), затим као католици (7,7%), протестанти (2,1%), док један број није желео да се верски декларише или се изјаснио као атеисти (0,6%). Истовремено, Власи су се у великој већини (97,6%) декларисали као православни хришћани, док је низак

⁸ Велику улогу у очувању румунског језика имала је Румунска православна црква (која је све до 1864. била под јурисдикцијом Карловачке митрополије), као и Југословенско-румунска конвенција (1935), на основу које је омогућен долазак великог броја учитеља и наставника из Румуније, што је утицало на културу и положај Румуна у Банату (Мацулков, 1998: 148).

⁹ У попису 1948. године, када је постављено само питање о народности (није било питање о језику), они су као одговор уписивали „влашка”, јер су тиме желели да истакну свој матерњи језик. Касније су на питање о матерњем језику већином имали исти одговор, али су се на питање о националности више изјашњавали као Срби. Тако је 1953. године број Влаха (28,0 хиљада) значајно мањи од броја лица која су изјавила да им је језик влашки (198,8 хиљада), што имплицира на промену националне припадности, док су код декларисања о матерњем језику били стабилнији (Радушки, 2011: 330).

процент атеиста, карактеристичан за ову етничку заједницу, стабилан и регистрован у свим пописима.

КЉУЧНЕ ДЕТЕРМИНАНТЕ НАЦИОНАЛНОГ ИДЕНТИТЕТА РУМУНСКЕ И ВЛАШКЕ МАЊИНЕ У СРБИЈИ

Друштвена интеграција мањина важан је услов за побољшање њиховог социо-економског и политичког положаја, с тим да она не значи асимилацију, већ подразумева очување националних, верских, језичких и културних особености. На етногенезу румунске и влашке националне мањине у Србији, њихов језик, религију, обичаје и друге компоненте националног идентитета, утицали су бројни и сложени етнодемографски, социоекономски и историјско-политички фактори.

Мада етногенетски развој Румуна, па самим тим и румунске мањине у Србији, још увек није довољно детаљно проучен, претпоставља се да воде порекло од Трачана, народа индоевропског порекла, односно од трачанског племена Дачана, уз каснији снажан утицај Јужних Словена. Везано за порекло Влаха, присутне су различите, чак дијаметрално различите теорије, а најприхватљивије је становиште по коме је влашко становништво изразито хетерогено јер једним делом потиче од Срба повратника који су, живећи у дужем периоду у Румунији, преузели румунски језик и обичаје, делом од Румуна досељених у Србију, док један део води порекло од аутохтоног балканског становништва (Радушки, 2021). Притом, сличности у језику између Румуна и Влаха, које једни сматрају веома великим, а други симболичним, етнологи и лингвисти користе као круцијални доказ за неку од присутних теорија, а исто се може рећи и за врло сличне или потпуно другачије обичаје, док им је јак кохезиони елемент иста, православна вера.

Језик

Према савременим лингвистичким схватањима, у мултиетничким и мултикултуралним земљама решење је у вишејезичности у оквиру које би мањине, коришћењем свог матерњег језика, сачувале сопствени језички идентитет, док би им истовремено познавање званичног језика омогућило бољу комуникацију и интегрисаност у друштво (Бугарски, 2016: 111).

О питању језика и писма румунске националне мањине у Србији, нема већих недоумица и спорења, с обзиром на то да се ве-

лика већина припадника ове заједнице (90%) недвосмислено пописно одређује за румунски као матерњи језик, сматрајући да је очување и унапређење матерњег језика веома важно за њихов национални и културни идентитет. Порекло румунског језика сеже у далеку прошлост. „Стари Римљани су по освајању Балканског полуострва извршили романизацију највећег дела домородачких Илира и Трачана” (Костић, 1961: 28). На овим просторима,

под латинским језиком балканског типа подразумева се језик којим је говорило некадашње романско, односно поромањено становништво у балканским земљама. Из њега се развио такозвани дакорумунски, којим се говори на територији данашње Румуније, истарски румунски, који се говори у неколико села у Истри, мегленитски, који се говори у брдима Каранове северно од Солуна, арумунски, који се говори у разним крајевима Македоније и Албаније и такозвани далматски, данас већ мртав језик, којим је говорило романско становништво у нашем приморју, између осталог, и у Дубровнику (Костић, 1961: 28-29)¹⁰.

Румуни данас говоре румунским језиком који припада источнороманској језичкој групи, али се у њему, поред романског, осећа и јак словенски утицај, као и у писму, књижевности и уметности.

С друге стране, у научним круговима око питања језичког идентитета Влаха влада велика конфузија, као и у вези са њиховим пореклом, а та лингвистичка празнина тек се у новије време покушава попунити релевантним научним ставовима (Сикимић, 2002: 18 Посебно је дискутабилна сличност и исто порекло румунског и влашког језика¹¹.

Власи су насељавали комуникационо неповезане и економски неразвијене крајеве источне Србије, што је био један од кључних разлога за неформирање сопственог књижевног језика, али и неприхватање румунског, па и за добровољну језичку асимилацију у односу на српски језик. Друштвени развој источне Србије и њено интегрисање у социо-економске и образовно-културне процесе, додатно су допри-

¹⁰ Да га није потиснуо српски, далматски језик (као један од једанаест романских језика) представљао би карику између данашњег румунског и италијанског. Он се развио пре доласка Срба и Хрвата, и то у скоро свим градовима приморја, од Ријеке до Котора и Бара (Костић, 1961: 29).

¹¹ У Банату живи румунска национална мањина чији језик се разликује од изворног језика Влаха, колико и српски од словеначког (Костић, 1961: 27).

нели таквом „уклапању“ Влаха у српску нацију, мада су старије генерације углавном задржале влашки говорни језик (Драшкић, 1975; Лутовац, 1960). У прошлом веку били су очигледни „покушаји српских Влаха да се потпуно изједначе са већинским становништвом, да се од њих ни у чему не разликују“, па се може рећи да су „Власи остали Власи по језику а постали Срби по осећањима“ (Костић, 1961: 22). Теренска истраживања у долини Млаве показују да је „процес асимилације брже текао у селима са мешовитим становништвом на тај начин што су се Власи посрбили, док су свој етнички идентитет сачували у селима у којима су само они настањени“, што се посебно односи на језик којим говоре (Ђокић, Јацановић, 1994: 161–162).

Језик, као значајна етничка и етнолошка одредница и кључна компонента националног идентитета, представља јак кохезиони фактор који Влахе повезује у једну целину, али их и одваја од других, суседних националних заједница. У том смислу, савремену етнологију карактеришу и ставови да „већину становништва у ђердапском Подунављу чине припадници влашке говорне групе, чији се језик битно разликује од румунског“, или да су „разлике између влашког говора и румунског језика, посебно у усменом народном стваралаштву, веома велике“ (Влаховић, 1998: 106). Истовремено, суживот Срба и Влаха, мешовити бракови, међусобно прожимање, помагање и разумевање, допринели су српско-влашкој симбиози и осећају припадности већинској српској заједници. У том смислу, према неким изворима, Власи су заправо Срби, алтерофони, тј. Срби који говоре влашким језиком или знатно модификованим српским језиком (Марјановић, 1981)¹².

Лингвистичким проучавањем говор Влаха сврстан је у два наречја дако-румунског дијалекта: Царани говоре олтенским, а Унгурјани банатским дијалектом¹³. Притом, влашки говор је пун словен-

¹² Стављајући у први план држављанство у односу на националност, они сами истичу: „Пишем да сам Србин јер живим у Србији, а Румун нисам јер не живим у Румунији“ (Дурлић, 2010: 7), или: „Влашки говоримо, али нисмо Власи већ Срби“ (Драшкић, 1969: 61).

¹³ Наречја којима говоре поменуте влашке групе имају своје пандане на румунском тлу, одакле су се доселили њихови преци. Наречје источних Влаха – Царана одговара говору Румуна из Мале Влашке (олтенски дијалекат), наречје централних Влаха – Мунђана слично је са говором Румуна у рејону Појана Руске и масива Годеану (банатски субдијалекат), док наши западни Власи – Унгурјани говоре готово савршеним банатским дијалектом (Дурлић, 2020: 40).

ских речи (нарочито код Унгурјана) и српских израза, али тај нови фонд речи знатно је мањи од лингвистичког наслеђа румунског порекла. У основи, то је румунски језик из времена од пре два-три века који је сачувао словенске речи у себи, док су их Румуни касније заменили француским и италијанским, и тако још једном романизовали свој језик. Дакле, матерњи језик Влаха пореклом је део румунског језика (влашко „љимба румѣаскѧ” дословце значи „румунски језик”), али Власи не разумеју румунски књижевни језик, иако говоре његовим дијалектима, јер је он настао после њиховог одласка са тог подручја (Дурлић, 2020: 40).

Етничке заједнице које живе у мултикултуралним и мултијезичким областима „осуђене су“ на билингвизам као нужност и услов за опстанак у одређеној средини. Власи ни данас немају стандардизовани језик и писмо, а и локални српски говор разликује се од стандардизованог српског језика, чиме се проблем социолингвистичких истраживања влашког билингвизма додатно компликује, па ова тема, имајући у виду комплексност српско-влашких односа, захтева нова и дубља лингвистичка проучавања (Ђирковић, 2007: 472).

Религија

И Румуни и Власи су православци. Исто верско опредељење логично кореспондира са њиховим сродним пореклом (било да су Власи више Срби повратници из Румуније или више румунски досељеници у Србију), као и са сличностима у језику којим говоре, култури, традицији и обичајима.

Статус Румунске православне цркве у Србији и Српске православне цркве у Румунији регулисан је споразумом између две цркве из 1934. године, према ком се јурисдикција Епархије РПЦ Дакија Феликс, са седиштем у Дети и административним центром у Вршцу, децидирано односи само на подручје српског дела Баната, док за Српску православну цркву у Румунији не постоји територијално ограничење (Форум за етничке односе, 2018: 46)¹⁴.

Међутим, Румунија истиче да је положај Румунске православне цркве у Србији споран, јер је она наводно званично призната, али са ограниченом верском надлежношћу, и тражи да се верска служба на

¹⁴ С одобрењем патријарха у Константинопољу, у оквиру прве румунске државе створене под вођством војводе Басарабе, 1359. године је основана прва митрополија Влашке, чиме су постављени темељи организације православне цркве на тлу Румуније (Кицошев, 1991: 10).

румунском језику врши и у источној Србији, односно да се деловање прошири на целу територију Србије. Став српске стране јесте да решавање овог питања треба тражити у дијалогу две цркве (у контексту Свеправославног сабора на Криту из 2016. године, када је СПЦ предложила дијалог, али су Цариградска и Румунска патријаршија биле против), односно да проширивање надлежности Епархије Дакија Феликс може бити само резултат међуцрквеног споразума. Међутим, поједини епископи и свештеници РПЦ и даље крше канонски поредак СПЦ у источној Србији, упадима без одобрења на канонску територију СПЦ (Форум за етничке односе, 2017: 36–39)¹⁵.

Румунска православна црква инсистира да добије право на верску службу на румунском језику, чак и у селима са чисто влашким становништвом, као и право изградње својих цркава у источној Србији. Када је Епархија Дакија Феликс РПЦ упутила захтев Министарству вера Републике Србије за упис у Регистар цркава и верских заједница, то је и прихваћено (априла 2009. године), уз сагласност Светог архијерејског синода СПЦ, али само за територију Баната. Међутим, без обзира што је Српска православна црква једина историјска и канонска црква у источној Србији, противзаконито и неканонско деловање на том простору остварује се и даље, на основу одлуке Светог архијерејског синода РПЦ, на челу са румунским патријархом (Раковић, 2014: 45; Перић, 2021: 308).

У циљу потпуне слободе вероисповести и немешање државе у црквена и верска питања, потребно је додатно стимулирати стални дијалог између две цркве, како би се пронашло прихватљиво решење у вези са деловањем Румунске православне цркве у Србији. Српска православна црква треба да размотри могућност да изађе у сусрет молбама појединих верника за увођење службе или дела службе на мањинским језицима (и на румунском и на влашком), а дозволе за градњу верских објеката треба да издају општинске службе, искључиво на основу позитивних закона и прописа (Новаковић, Ђурђевић, 2015: 11).

¹⁵ Дошло је и до међуправославног црквеног скандала када је у неготинском селу Малајница епископ румунске епархије из Вршца Данијел освештао новоподигнути сеоски храм, обављајући обред на румунском језику. Оштро је реаговао владика тимочки Јустин, позивајући се на споразум православних цркава, а локални политичари из Неготина тражили су да се храм сруши, због чега је интервенисало румунско Министарство културе и вера (Тодоровић, 2007).

Традиција и обичаји

Своје традиционалне обичаје, који потичу од далеких предака из Влашке и Молдавије, Румуни у Војводини преносе са колена на колена и још увек упражњавају и негују. У одређеној мери они су слични са народним обичајима Влаха североисточне Србије, који такође своје обичаје упорно и тврдокорно чувају до данашњих дана, као битну одредницу свог етничког идентитета.

Румуни љубоморно чувају од заборављања своју народну ношњу. У њој је свака нит, шара и боја складна, веома су богате и ручно рађене, ткањем природних влакана, шивењем и украшавањем везом, а разликују се у зависности од тога из којег дела Румуније су им се преци доселили¹⁶. Тако је и када су у питању ручни радови или израда традиционалних ћилима живописних боја, који су се ткали у зависности од намене, а девојка за удају у својој је спреми морала да има бар један.

Кулинарство Румуна такође има своје посебности. Једна од деликатеса јесте колешки, која се израђује од теста пуњеног сланим сиром, а други је колак, традиционални колач у облику плетенице са сувим грождем. Румуни имају много обичаја који су повезани са празницима и важним догађајима у животу. Данас су многи заборављени, али су неки и опстали (као обичај свињокоља, када се праве специјалне кобасице у које се додају само бибер и со). Румуни су православци, али Божић славе 25. децембра, а дан пре тога деца иду да „коринђају“ по кућама, да би од домаћина некада добијала слатке плетенице, орахе, јабуке и слично, а данас чоколаде и бомбоне. Затим, ту је ускршњи понедељак, дан када су све породице излазиле на гробље, носећи за покој душе слани колак, кобасице, црвена јаја, колаче, као и флашу с ракијом и бокал с водом. Специфичан протокол поштовао се приликом организовања свадбе и позивања. Свадба је обавезно била недељом, а у суботу поподне су млади момци фијакерима, окићеним ћилимима и везеним пешкирима с прапорцима,

¹⁶ На пример, Торак је село на левој обали Бегеја, недалеко од границе с Румунијом, у коме Румуни чине велику већину становника. Село је некада било подељено на Велики и Мали Торак, у зависности из ког дела Румуније су се доселили житељи (први су у српски Банат стигли из Сакалаза, други из Сердина), међу којима су постојале велике разлике о питању ношње, говора и обичаја. У селу постоје удружења која се труде да сачувају све што представља национални идентитет Румуна, а најзначајније је Удружење „Банаћанке-Торак“ (Milić, 2019).

ишли у позивање на свадбу. Многи од ових обичаја више се не поштују, јер је савремени начин живота унео промене у обављање сеоских делатности, али су неки и даље актуелни (Милић, 2019).

Треба посебно издвојити Марцишор, традиционални празник Румуна који се слави почетком марта у част доласка пролећа, а за који се верује да потиче још из доба старог Рима и симболише другарство, љубав и толеранцију. Марцишор је мали брош, симбол поновног оживљавања природе након дуге зиме, који се дарује драгим особама првог дана месеца марта, да би они који га носе окаченог на грудима били срећни, заштићени од болести и сиромаштва. Мајке су плеле марцишоре традиционално од белог и црвеног конца и украшавале га по жељи, на пример, цветом, да би га даривале ћеркама и синовима. У децембру 2017. године Марцишор је уписан на Унескову листу нематеријалних добара (РТС, 2018)¹⁷.

С друге стране, Власи источне Србије, од Румуна северно од Дунава, битно се разликују у начину живота и националним осећањима, мада има и неких сличности у култури и наслеђеним обичајима, који указују да су романска и словенска компонента најзаступљеније, уз доста елемената који воде порекло из предроманског и предсловенског етничког супстрата, али уз мешање са српским становништвом кроз мешовите бракове и друге облике суживота и заједништва (Влаховић, 1980: 108). Управо одређене сличности у традицији и обичајима поједини етнологзи користе да докажу теорију по којој су Власи део румунске нације, досељеници из Румуније¹⁸.

¹⁷ Тако су Румуни који живе у Владимировцу (у коме чине 40% становништва), покренули фестивал како би обновили националну традицију прослављања Марцишора. Изложбу су отворили ученици основне школе „1. мај“ (у којој се учи румунски језик), а употпунили су је и штандови великог броја удружења жена из Селуша, Николинаца, Барица и Банатског Новог Села излажући ношње, ручне радове, разне послastiце и разноврсне марцишоре (РТС, 2018).

¹⁸ Према Закону о подршци Румунима у иностранству из 2007. године, Румунија своје сународнике у Србији дефинише као лица која припадају некој културној, етнонационалној, верској или лингвистичкој заједници из Румуније (без обзира који етноним користе: Власи, Молдавци, Румуни и др.), која су као припадници мањине у суседној држави слободно усвојила румунски културни идентитет и имају заједничко румунско порекло (Petrașu i Crusaru, 2016: 1–2).

У локалној култури, изразом „влашка посла“ обично се означавају другачији морални концепти Влаха и покрива се различитост влашке традиционалне културе од локалне културе српског становништва (Сикимић, 2002: 193). Народна ношња Влаха североисточне Србије углавном је изразита одећа сточара, израђена од коже и домаће вунене тканине, по правилу увек беле боје и са једноставним украсима од црног вуненог гајтана (Унгријани), или ношња израђена претежно од платна биљног порекла (конопља, лан) са украсима од веза (Царани), а специфичан је и кожух („кацавејка“) и украси на њему, као и начин израде опанака и торби (Аранђеловић-Лазич, 1963: 113, 137).

У фолклору Влаха могу се приметити разноврсни и комплексни елементи, чије је порекло врло тешко одредити. Многи обичајни обреди вуку своје аутохтоно порекло (на пример, обичај славе „празњик“ постоји код свих Влаха и Румуна у Србији), што је неосновано објашњавати њеним простим преузимањем од Срба или хипотезом да су румунизирани Срби од свега српског задржали само славу као фетиш, али је словенско порекло овог обичаја ван сваке сумње (Петровић, 1996: 802)¹⁹.

Према етнолошкој литератури, и Румуни и Власи негују специфичне породичне односе. Теренска истраживања Влаха источне Србије потврђују да у проширеној породици углавном важи принцип једног детета, да и данас понегде постоје малолетнички бракови, мада се вреднују негативно, да су брачне заједнице обично нестабилне и да се више бракова не сматра срамотом или препреком за следећи брак, да се на „домазетски“ брак гледа са извесном дозом подсмеха, као и да се планирање породице, иначе новијег датума, оцењује као „трезвено“. Искази анкетираних сведоче и о промени традиционалног влашког обичаја – предбрачне сексуалне слободе, коју је сеоска заједница све до средине прошлог века сматрала дозвољеном, чак и пожељном (Сикимић, 2002: 192).

Код Влаха источне Србије, као и код Румуна, посебно су специфични свадбени церемонијали. Власи се венчавају уз претходни договор родитеља, што је први део свадбене церемоније (с ворбјеск), затим следи просидба (ин пецт), искључиво четвртком, суботом или недељом, обавезно увече, уз минђуше, прстен и дукате на дар, и на крају

¹⁹ Истраживање у Крајини и Кључу показује да сви влашки родови тврде да су им преци славили славу од давних времена. Становници Михајловца имали су „празњик“ и пре досељења, а славе га и Румуни на левој обали Дунава, чак и они око Крајове и Мале Влашке (Јовановић, 1940: 117).

веридба (токма). Ујутру на дан свадбе (нунта) младожења одлази по кума, а невеста пре свечаног облачења иде на реку по воду. Након обреда и даривања гостију, свекрва уводи младу у кућу и даје јој погачу коју она ломи на четири дела и баца је на четири стране света (Пантелић, 1975: 132). Крштење детета представља обред у коме кум чува као тајну име детета све док се за то не приреди посебна прослава. Када је реч о рођењу деце, треба поменути „љаган“ – колевку специјалног облика у којој мајка на леђима носи новорођенче када иде даље од куће, па се и по овој особини Влахиње издвајају од жена из других етничких заједница.

Ретко која етничка група у нашој земљи има тако развијен самртни ритуал и дубоко укоренењу веру у загробни живот, као Власи источне Србије. Култ мртвих чини велики део њиховог духовног живота, покојници се веома поштују, контакт са њима се одржава у многим приликама и на разне начине. Најистакнутији обичај и феномен јесте „помана“ (или помен, даћа, парастос), за који Власи праве на стотине обредних хлебова. Помана се може приредити и за живе, обичај који је једино својствен влашкој етничкој заједници, односно нека особа може приредити себи ову врсту помане још за живота²⁰. Власи у основи не сматрају смрт трагичним догађајем, јер се, наводно, кроз њу „одлази на други свет“, па се обављају неке радње које треба да омогуће „приспеће душе у загробни живот“²¹. Код Влаха се и данас свака посмртна пратња зауставља кад стигне на раскршће, ковчег се спусти и поп застане, чиме се одаје почаст прецима, док се од самоубица не опрашта на гробљу, већ на раскрсницама, које се иначе користе и као култна места за мађијање (Јојић-Павловски, 1999).

²⁰ У помани која се даје за живота („помана-сарандар“), у току од 40 дана, три пута у недељи, по два пута узастопно одређеног дана, читају се молитве у којима се помињу имена 44 жива и 44 мртва сродника. Све је то праћено јелом, музиком и игром, па и колом „за душу“ (Зечевић, 1973).

²¹ Сахрану младића, на пример, прати низ ритуалних радњи. У пратњи погребне поворке четири су младића на коњима, док једна од жена просипа мекиње од брашна. Покојник се превози запрегом, око кола су девојке са расплетеном косом, чује се кукњава, гајде и прасак из пушака. На гробљу, покојников отац дарује девојке новцем, а оне се, потом, с младићима хватају у коло (Зечевић, 1967).

ЗАКЉУЧАК

Свеобухватно сагледавање и компаративна анализа демографских и идентитетских карактеристика румунске и влашке националне мањине у Србији, у контексту њиховог етнокултурног диференцирања, значајно је за остваривање адекватне заштите права и положаја и трајног очувања националног идентитета Румуна и Влаха у Србији, уз даље унапређење законских решења у овој области и њихову ефикасну имплементацију. Затим, важно је због стварања одговарајућих претпоставки за успешан демографски, економски и културни развој ових националних мањина и њихово ефикасно интегрисање у друштвену заједницу, али уз очување њихових етничких, верских и културних особености. Такође, битно је и за остваривање што боље регионалне и билатералне сарадње Србије и Румуније, а што се одражава и на даљи напредак Србије у процесу приступања Европској унији.

Компаративна анализа демографских својстава Румуна и Влаха у Србији показује да обе мањинске заједнице, иначе претежно настањене у пограничним подручјима (Румуни у источној Војводини, а Власи у северноисточном делу централне Србије), карактерише низак наталитет, висок морталитет и последично негативан природни прираштај, који у синергији са негативним миграционим салдом има за резултат депопулацију становништва. Ови популациони трендови, уз тешко предвидива будућа миграциона кретања и стабилност националног опредељења (посебно код Влаха), наговештавају суморну демографску слику румунске и влашке националне мањине, што има бројне негативне импликације на будући економски, политички, социјални и демографски капацитет и Румуна и Влаха у Србији.

Упоредна анализа идентитетских својстава румунске и влашке националне заједнице, односно њиховог порекла, религије и обичаја, а посебно матерњег језика као кључне компоненте за очување и унапређење националног идентитета, у научним и политичким круговима отвара питање да ли су Румуни и Власи исти народ. Многобројне су сличности између Румуна и Влаха, али и велике разлике које их јасно диференцирају на посебне и аутентичне етничке заједнице, чији припадници у потпуности уживају сва људска и мањинска права загарантована Уставом и законима Србије, укључујући и право на слободно декларисање о националној припадности. Међутим, за успешно остваривање мањинских права и очување националног идентитета Румуна и Влаха у Србији, за њихов што бржи социоекономски и културнополитички развој и потпуну интеграцију у друш-

тво, једна од основних претпоставки јесте и ефикасно решавање свих спорних питања и конкретних проблема у сфери мањинске политике, укључујући и отворено влашко питање.

Литература

- Аранђеловић-Лазих, Ј. (1963). Ношња Влаха Унгуреаана крајем XIX и почетком XX века. *Гласник Етнографског музеја у Београду*, 26, 33–49.
- Бугарски, Р. (2016). Језик, мултикултурализам и интеркултурализам. У В. Становчић и Г. Башић (Прир.), *Стање и перспективе мултикултурализма у Србији и државама региона* (111–118). Београд: Српска академија наука и уметности и Институт друштвених наука.
- Влаховић, П. (1967). Етничка симбиоза становништва у северноисточној Србији. *Развитак*, 4–5, 86–92.
- Влаховић, П. (1980). Неке етнологске одреднице Влаха северноисточне Србије. *Зборник радова Музеја рударства и металургије*, књ. 1, 103–111.
- Влаховић, П. (1998). Етнички процеси и етничка симбиоза становништва северноисточне Србије. У Н. Пантелић (Прир.), *Етнички односи Срба са другим етничким заједницама* (95–107). Београд: Етнографски институт, Српска академија наука и уметности.
- Драшкић, М. (1969). Порекло становништва и етнички процеси у селима Неготинске општине. *Гласник Етнографског музеја у Београду*, 81–97.
- Драшкић, М. (1975). Насеља, порекло становништва и етнички процеси у општини Бор. У С. Зечевић (Прир.), *Савремени процеси етничке симбиозе словенско-романског становништва у СИ Србији* (11–26). Београд: Гласник Етнографског института, Српска академија наука и уметности.
- Дурлић, П. (2010). *Свети језик влашког хлеба*. Београд: Балканкулт фондација.
- Дурлић, П. (2020). *Власи на заласку сунца*. Мајданпек: Удружење грађана Пекус.
- Ђокић, Д. и Јацановић, Д. (1994). Топографска грађа Пожаревачког Помораља. *Виминациум*, 8–9, 161–229.

- Ђурић, В., Танасковић, Д., Вукмировић Д., и Лађевић П. (2014). *Етно-конфесионални и језички мозаик Србије*. Београд: Републички завод за статистику.
- Зечевић, С. (1967). Самртни ритуал и неки облици култа мртвих. *Гласник Етнографској музеја у Београду*, 30.
- Зечевић, С. (1973). Заветине у североисточној Србији. *Гласник Етнографској музеја у Београду*, 36.
- Јовановић, К. (1940). *Нејошњинска Крајина и Кључ*. Београд: Српска краљевска академија.
- Јојић-Павловски, Ј. (1999). *Чуда влашке мајце*. Београд: Триптих.
- Кицошев, С. (1991). *Етнографске и демографске карактеристике румунске народности у АП Војводини*. Нови Сад: Природно-математички факултет, Универзитет у Новом Саду.
- Костић, Л. (1961). *Националне мањине у српским пределима: демографско-етнографска студија*. Београд: Српски Културни Клуб „Св. Сава”.
- Лутовац, М. (1960). Етнички састав и етничка структура у Тимочној крајини. У М. Лалевић (Прир.), *Раг Конгреса фолклориста Југо-славије у Зајечару и Нејошњу 1958. године* (13–39). Београд.
- Малуцков, М. (1998). Етнички односи Срба и Румуна у Банату. У Н. Пантелић (прир.), *Етнички односи Срба са другим народима и етничким заједницама* (145–157). Београд: Етнографски институт, Српска академија наука и уметности.
- Марјановић, М. (1981). *Друшћевне и културне промене у селима влашке етничке заједнице Нејошњинске крајине*. Београд: Српска академија наука и уметности, Етнографски институт.
- Милић, А. (2019, 6. септембар). Банаћанке се удружиле да сачувају традицију од заборава. *Пољопривредник*. <https://www.poljoprivrednik.net/projekti/2019/pokrajinski-sekretariat-zakulturu-3/4885-torak-bastini-kulturno-naslede-rumuna>.
- Новаковић, И. и Ђурђевић, Н. (2015). *Српско-румунски односи и стањус влашке националне мањине у Србији – студија практичне историје*. Београд: ИСАК фонд, Центар за међународне и безбедносне послове.
- Пантелић, Н. (1975). Женидбени обичаји у околини Бора. *Гласник Етнографској музеја у Београду*, 38, 113–127.
- Перић, М. (2021). Румунске претензије на североисточну Србију и национални идентитет Влаха од краја седамдесетих година 19. века до 21. века. *Политичка ревија*, 2, 295–310.

- Петровић, Д. (1996). Власи североисточне Србије као етнички ентитет. У М. Маџура и В. Становчић (Прир.), *Положај мањина у Савезној Републици Југославији (795–807)*. Београд: Српска академија наука и уметности, Одељење друштвених наука.
- Петровић, Р. (1994). Етничка припадност родитеља и деце. *Југословенски преглед*, XXXV, 3–4, 22–39.
- Радио-телевизија Србије (2018, 11. март). Румунски празник у част пролећа, РТС, <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story57/srbija/3066416/rumunski-praznik-u-cast-proleca.html>.
- Раковић, А. (2014). Неканонско деловање Румунске православне цркве у североисточној Србији (2001–2014) као изричит вид румунских геополитичких претензија. *Култура пописа*, 24, 35–58.
- Радушки, Н. (2011). Демографске компоненте националног идентитета. *Српска политичка мисао*, 1, 321–336.
- Радушки, Н. (2013). Национална припадност становништва Србије по попису 2011. године. *Српска политичка мисао*, 1, 11–28.
- Радушки, Н. (2021). Етногенеза, идентитет и демографски развој Влаха у Србији. *Српска политичка мисао*, 1, 251–271.
- Станковић, В. (1995). Методолошка објашњења пописа. *Становништво и домаћинства Републике Србије према попису 1991. године*. Београд: Републички завод за статистику.
- Републички завод за статистику (2012). *Попис становништва, домаћинства и станова 2011. у Републици Србији – Национална припадност, подаци по општинама и градовима*, књига 1. Београд: Републички завод за статистику.
- Републички завод за статистику (2013). *Попис становништва, домаћинства и станова 2011. година у Републици Србији, Вероисповест, мајерњи језик и национална припадност*, књига 4. Београд: Републички завод за статистику.
- Сикимић, Б. (2002). Етнички стереотипи о Власима у Србији. У Љ. Митровић (Прир.), *Културни и етнички идентитети у процесу глобализације и регионализације Балкана (187–199)*. Ниш: ЈУНИР, Центар за балканске студије.
- Спасовски, М. (1994). Територијални размештај народа и националних мањина у СР Југославији. *Југословенски преглед*, 1, 3–18.
- Тодоровић, С. (2007, 23. децембар). Власи или Румуни. *Политика*.
- Форум за етничке односе (2018). *Изазови мањинске политике у била-тералној и регионалној сарадњи*. Београд: Форум за етничке односе.
- Форум за етничке односе (2017). *Националне мањине у односима Србије са суседима*. Београд: Форум за етничке односе.

Ђирковић, С. (2007). Традиционална култура Влаха североисточне Србије. У В. Становчић (Прир.), *Положај националних мањина у Србији* (461–481). Београд: Српска академија наука и уметности.

Petraru, A. and Cruseru, E. (2016). *State Policy Regarding the Protection of National Minority. Romania – Serbia*. Round Table on “Bilateral relations between Serbia and Romania: minority politics and EU integrations”. Belgrade: Forum for Ethnic Relations.

Nada M. Raduški

COMPARATIVE ANALYSIS OF DEMOGRAPHIC AND IDENTITY
CHARACTERISTICS OF ROMANIANS AND VLACHS IN SERBIA

Summary

The position and preservation of the national identity of Romanians and Vlachs in Serbia are essential for bilateral relations between Serbia and Romania, but also for Serbia's progress in the process of joining the European Union. Adequate legal solutions and their effective implementation are needed for the full realiation of minority rights and freedoms, which creates preconditions for successful demographic, economic and cultural development of national minorities and their effective integration into society, but preserving their ethnic, religious and cultural characteristics. In that context, this research examined the demographic development of the Romanian and Vlach national minorities, and then the key determinants of national identity (origin, language, religion and customs) of Romanians and Vlachs in Serbia.

A comparative analysis of the demographic characteristics of Romanians and Vlachs in Serbia shows that both minority communities, mostly inhabited by border areas (Romanians in eastern Vojvodina and Vlachs in eastern central Serbia), are characterised by low birth rates, a high mortality due to old age structure and consequent negative natural increase which, combined with a negative migration balance, results in a marked decrease in the total population (bearing in mind the significant changes in the census declaration of ethnicity, among the Vlachs). These population trends, along with the difficulty in predicting future migration movements of these ethnic communities and the stability of their national orientation, suggest a gloomy demographic picture of the Romanian and Vlach national minorities, which has numerous negative implications for the future economic, political, social and demographic capacity of Romanians and Vlachs in Serbia.

A comparative analysis of the identity characteristics of the Romanian and Vlach national communities, ie their ethnogenesis, language, religion and customs as basic components of national identity, confirms the great disagreement in scientific circles as to whether Romanians and Vlachs are the same people. Regarding the origin of the Vlachs, the most realistic view is that all the above opinions are partly correct, i.e., that the Vlachs partly come from Serbs who took over the

Romanian language and customs while living in Romania for a long time, that they are partly descendants of the indigenous Balkan population. Originally Romanians immigrated to Serbia. Ethnologists and linguists use similarities in language, which some consider very great and others symbolic, as crucial evidence for this or that theory, and the same can be said for very similar or completely different customs preserved by the Romanian and Vlach national communities in Serbia. All this unequivocally indicates that the current scientific research can be understood only as an initial contribution and incentive for further multidisciplinary study of this issue.

Key words: Romanians, Vlachs, demographic development, national identity, ethnogenesis, language, religion, customs, Serbia, Romania